

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

УДК 338.436.33.01(477)

БУЛАТОВА Олена Валеріївна

**ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ
АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ РЕГІОНУ**

**Спеціальність 08.10.01 - Розміщення продуктивних сил
і регіональна економіка**

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Донецьк – 2001

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Донецькому національному університеті Міністерства освіти і науки України (м. Донецьк).

Науковий керівник - кандидат економічних наук,

старший науковий співробітник

Краснова Вікторія Василівна,

Донецький національний університет

Міністерства освіти і науки України, завідувач кафедри (м. Донецьк)

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор

Прокопенко Микола Дмитрович,

Інститут економіки промисловості

НАН України, завідувач відділу проблем регіональної економіки (м. Донецьк)

доктор економічних наук,

старший науковий співробітник

Бабенко Анатолій Григорович,

Кримський інститут бізнесу, завідувач кафедри (м. Сімферополь)

Провідна установа: Київський національний економічний університет Міністерства освіти і науки України, кафедра розміщення продуктивних сил (м. Київ).

Захист відбудеться **“11” квітня 2001 року о 16 годині** на засіданні спеціалізованої вченої ради Д11.170.01 в Інституті економіко-правових досліджень НАН України за адресою: 83048, м.Донецьк, вул. Університетська, 77.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту економіко-правових досліджень НАН України за адресою: 83048, м.Донецьк, вул. Університетська, 77.

Автореферат розісланий **“ 6 ” березня 2001 року.**

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

Граніш В.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Формування соціально орієнтованої ринкової економіки в Україні неможливе без реорганізації аграрного сектора країни. Специфіка функціонування аграрної сфери зумовлює основні напрями державного регулювання агропромислового комплексу (АПК) регіональної економіки.

Проблемам розвитку теорії і практики державного регулювання АПК присвячені роботи багатьох видатних вчених-економістів не лише України, але й ближнього і далекого зарубіжжя. Ними досить детально вивчені різні аспекти методології, аналізу реформування аграрного сектора. Разом з тим, комплексне розв'язання проблем, пов'язаних з розвитком усіх напрямів державного регулювання цього сектору в Україні поки що не досягнуте, оскільки не враховуються регіональні особливості відтворюючих процесів, що не дає логічної завершеності аграрної реформи, в повному обсязі не використовуються потенційні можливості АПК. Недостатньо досліджені питання регулювання інвестиційних процесів в аграрному секторі регіональної економіки, розробки регіональних інвестиційних моделей.

Роль держави принципово різна для розвинених країн, країн, що розвиваються і країн з перехідною економікою. Однак регулювання аграрного сектора і пов'язаних з ним продовольчих проблем є невід'ємною функцією держави, навіть якщо вона має досить високий рівень розвитку ринкових відносин, оскільки саме він відіграє ключову роль у забезпеченні продовольчої безпеки країни.

В Україні, обравши курс на розбудову ринкової економіки, держава допустила ряд організаційно-економічних прорахунків, що посилили аграрну кризу, джерела якої сягають ще союзного періоду. Особливо руйнівним виявився диспаритет цін, внаслідок якого сільськогосподарські підприємства втратили можливість оновлення виробничих фондів, своєчасної оплати праці.

Аграрний сектор неможливо вивести на сучасний рівень розвитку без якісного перетворення продуктивних сил всіх сфер АПК регіону. Розвиток комплексу не може бути досягнутий без оновлення матеріально-технічної бази, що вимагає розробки цілеспрямованого державного регулювання інвестиційних процесів.

Складність і специфіка державного регулювання АПК регіону полягає в тому, що воно повинно поєднувати, з одного боку, заходи, спрямовані на формування конкурентного середовища, розвиток підприємництва в цій сфері, а, з іншого, - забезпечувати соціальний захист населення.

Еволюція аграрних відносин, що визначаються власністю на землю, реорганізація економічної природи колективних сільськогосподарських підприємств, розвиток нових форм агробізнесу зумовили необхідність подальшого дослідження механізму державного регулювання АПК регіону, спрямованого на формування конкурентного середовища в даному секторі економіки, вироблення ряду практичних рекомендацій в умовах трансформації української економіки.

Важливість питань розвитку державного регулювання АПК регіону, нерозв'язаність вищезазначених і деяких інших проблем зумовили вибір теми дисертаційного дослідження, її актуальність і своєчасність.

Зв'язок роботи з науковими планами і темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до напрямку дослідницької роботи кафедри економіки підприємства Донецького національного університету на тему "Проблеми адаптації підприємств, територіальних і галузевих комплексів до економічних реформ в транзитивних економіках" (номер державної реєстрації Г-99/40 №0199 ІОО 1496), в якій здобувач був співвиконавцем.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційної роботи є розвиток теоретичних питань і методичних положень з державного регулювання реорганізації економічних відносин в агропромисловому комплексі регіону, розробка науково обґрунтованих рекомендацій щодо його подальшого удосконалення, формування конкурентного середовища в цьому секторі економіки.

Для досягнення поставленої мети автор роботи окреслив наступні задачі:

визначити теоретичні проблеми і тенденції розвитку аграрних відносин в умовах трансформації української економіки;

вивчити зарубіжний досвід державного регулювання аграрного сектора і обґрунтувати необхідність державного регулювання АПК регіонів України;

провести аналіз ефективності державного регулювання АПК в сучасних умовах на регіональному рівні (на прикладі Донецької області);

на основі комплексного підходу обґрунтувати методичні підходи до визначення аграрного потенціалу регіону, уточнити і доповнити визначальні його елементи;

дослідити особливості інвестиційних процесів в агропромисловому комплексі в умовах перехідної економіки;

обґрунтувати пріоритетні напрями інвестицій в АПК регіону;

виявити проблеми, що виникають у зв'язку з реорганізацією економічної природи колективних сільськогосподарських виробників;

розглянути розвиток донецької моделі приватизації землі і реорганізації колективних сільськогосподарських підприємств;

обґрунтувати основні заходи щодо розвитку механізму конкуренції в аграрному секторі;
розробити пропозиції щодо розвитку зовнішньоекономічного потенціалу агропромислового комплексу регіону;

обґрунтувати пропозиції щодо вдосконалення механізму реорганізації аграрного сектора.

Об'єктом дослідження є теоретичні питання і практика державного регулювання АПК регіону в умовах трансформації економічних відносин.

Предмет дослідження – процеси державного регулювання АПК регіону на прикладі Донецької області.

Методологічною і теоретичною основою проведеного дисертаційного дослідження є теоретичні положення класиків економічної науки, сучасна теорія державного регулювання аграрного сектора, роботи провідних вітчизняних і зарубіжних вчених, законодавство України, статистичні дані, спеціальна наукова література. Використання методів від абстрактного до конкретного, порівнянь і зіставлень дозволило визначити сучасні тенденції розвитку аграрних відносин. Під час дослідження стану агропромислового комплексу регіону використовувались статистичні та економіко-математичні методи. На основі поєднання логічного, історичного та порівняльного методів проведено комплексне дослідження системи державного регулювання АПК регіону, виявлено основні тенденції розвитку агропромислової інтеграції.

Наукова новизна результатів дослідження. Наукова новизна результатів дослідження полягає в поглибленні і розвитку теоретичних та науково-методичних основ державного регулювання агропромислового комплексу регіону в умовах трансформації економічних відносин. Наукові елементи новизни дисертаційної роботи такі:

обґрунтування досягнення загальної економічної рівноваги за рахунок узгодженої взаємодії ринку і держави, яка забезпечує рівновагу на продовольчому ринку;

обґрунтування необхідності переважного використання функціонально-територіальної структури державного регулювання галузевого комплексу регіону в умовах децентралізації управління економіки перехідного типу;

уточнення категорії “аграрний потенціал” як емерджентної системи, в якій виникнення нової якості зумовлене зовнішніми змінами. Обґрунтовано, що потенціал визначається як максимальна віддача функціонуючих елементів в умовах емерджентних змін, основу методології оцінки потенціалу складає комплексний підхід;

дослідження і обґрунтування положення про те, що ефективний розвиток аграрних відносин визначає формування об'єктивних можливостей зростання аграрного потенціалу регіональної економіки;

обґрунтування значення землі як особливого фактора сільськогосподарського виробництва, який, не маючи ознак товару, не може бути економічним важелем державного регулювання АПК;

обґрунтування і визначення можливостей розвитку зовнішньоекономічного потенціалу АПК регіону на основі принципу порівняльних переваг;

визначення оптимальних термінів для застосування державних регулювальників, відповідного сезонному характеру сільськогосподарського виробництва, що не порушує господарської діяльності в короткостроковому періоді;

уточнення поняття “приватизація”, яке стосовно до аграрного сектора, означає безкоштовну передачу землі безпосередньому виробнику на правах приватної власності трудового типу;

виявлення суперечності між майновою і земельною реформою і обґрунтування економічної доцільності контролю з боку держави за процесами реорганізації регіонального АПК;

виявлення наявності суперечностей економічних інтересів різних блоків АПК в процесі приватизації, для усунення яких запропонований механізм розподілу прибутку, що базується на принципі рівновіддачі продажу і сприяє агропромисловій інтеграції;

обґрунтування регіональної інвестиційної моделі, визначення пріоритетів інвестування в АПК;

обґрунтування використання концепції паритету віддачі ресурсів в практиці державного регулювання аграрного сектора.

Практичне значення дисертаційного дослідження визначається розвитком наукової бази підвищення ефективності державного регулювання АПК регіону. На основі теоретичних положень і аналізу діючої практики розроблені нові підходи і методичні рекомендації відносно розвитку державного регулювання АПК регіонів України. Їх використання розширює можливості регулювання сектора, сприяє розвитку зовнішньоекономічного потенціалу сільськогосподарського виробництва. Розроблені методичні рекомендації можуть бути використані в процесі реорганізації економічної природи колективних сільськогосподарських підприємств через реалізацію права приватної власності трудового типу. Рекомендації здобувача відносно трансформації сільськогосподарських підприємств, розвитку зовнішньоекономічного потенціалу сільськогосподарського виробництва були використані в 1998-2000 роках у Донецької області.

Особистий внесок здобувача. Основні ідеї і розробки, здійснені в межах дисертаційного дослідження і представлені в роботі, зокрема ті, які характеризують наукову новизну і практичну значущість отриманих результатів, виконані автором особисто. Ідеї співавторів наукових робіт дисертанта в роботі не використовувалися.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати роботи були викладені і

обговорювалися на міжнародних науково-практичних конференціях: “ Економіка перехідного періоду: проблеми та рішення” (м. Херсон, 1996); “Проблеми економічної інтеграції України в ЄС: мікроекономічний аспект” (м. Ялта- Форос, 1997); “Проблеми розвитку зовнішньоекономічних зв'язків і залучення іноземних інвестицій: регіональний аспект” (м. Слов'яногірськ, 1998, 1999,2000,2001); “Україна-Греція: історична спадщина і перспективи співробітництва” (м. Маріуполь, 1999); “Проблеми і перспективи розвитку економіки України в умовах ринкової трансформації” (м. Дніпропетровськ, 1999); “Регіональні проблеми розвитку агропромислового комплексу України: стан і перспективи вирішення” (м. Київ, 2000); на науково-практичній конференції викладачів Маріупольського гуманітарного інституту Донецького національного університету (м. Маріуполь, 2000,2001).

Публікації. За результатами виконаного дослідження опубліковано 10 робіт загальним обсягом 2,83 д.а., з них особисто автору належить 2,65 д.а.

Обсяг і структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Основний текст, викладений на 177 сторінках, містить 16 таблиць, 6 рисунків, список використаних джерел становить 138 найменувань, 4 додатки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність дослідження, сформульовані його мета і завдання, визначені наукова новизна і практичне значення одержаних результатів.

Розділ 1. Теоретичні аспекти державного регулювання агропромислового комплексу регіону. На основі аналізу наукових джерел розкриваються сутність і роль агропромислового комплексу регіону, механізм його функціонування і державного регулювання. Підкреслюється, що специфіка аграрних відносин зберігається і в певних аспектах посилюється в сучасних умовах. Досягнення загальної економічної рівноваги можливе тільки за умови збалансованості ринків факторів виробництва, фінансового ринку і т.д., що обумовлює узгодженість і взаємодію двох основних сил - ринку і держави. АПК сформувався у результаті розвитку агропромислової інтеграції як органічне поєднання сільського господарства та галузей промисловості, транспорту, торгівлі, що його обслуговують, постачають ресурси та забезпечують доставку кінцевого продукту до споживача.

Оскільки ринок не забезпечує достатніх механізмів управління регіональними відтворюючими процесами в умовах недосконалої конкуренції, а також з урахуванням базової ролі сільського господарства, держава регулює АПК з метою згладжування або зменшення негативних наслідків впливу ринкових механізмів, які визначають реалізацію довгострокових цілей розвитку економіки. Регулююча роль держави в даному секторі особливо важлива в умовах перехідної

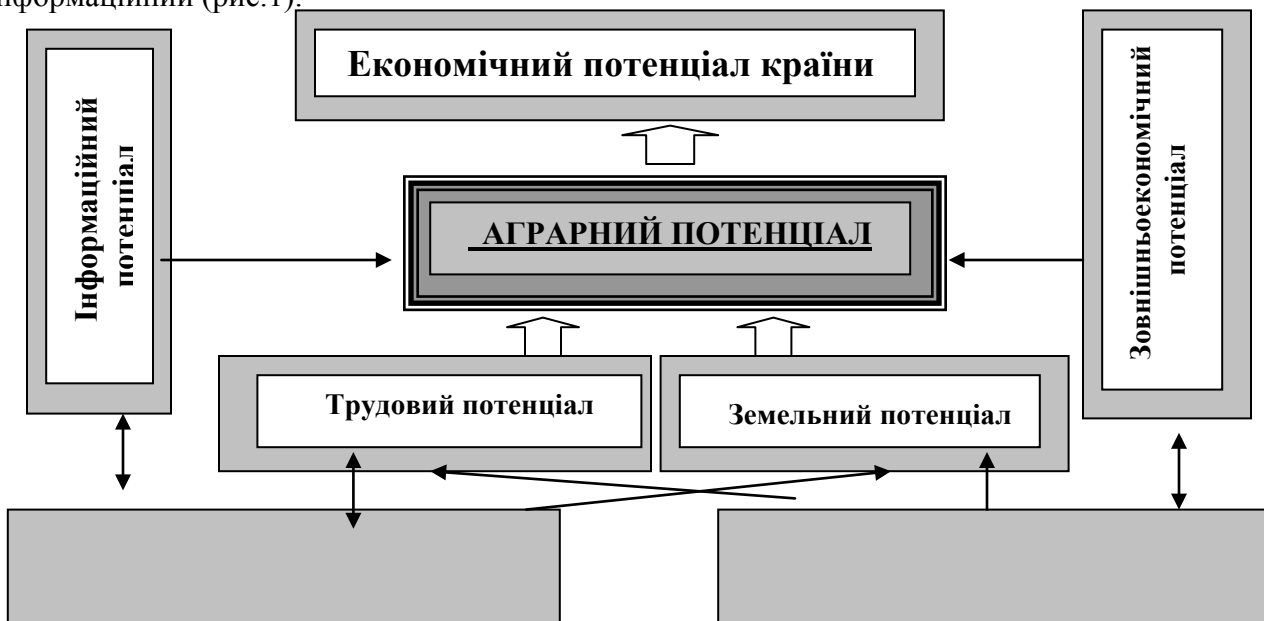
економіки України, в якій ще не сформувався ефективний механізм державного регулювання. В умовах розвитку економічної самостійності регіонів України особливої ваги набуває регіональний аспект державного регулювання АПК. Державне регулювання АПК регіону є економічним впливом держави на цей сектор економіки з метою його стабілізації, розвитку, досягнення продовольчої безпеки, збалансованого розвитку економічної системи.

Регулююча роль держави зумовлена низькою еластичністю попиту і непередбачуваністю результатів в аграрній сфері, нестабільністю прибутків виробників, сезонністю сільськогосподарського виробництва, збереженням земельного потенціалу, необхідністю охорони навколишнього середовища, розвитком експортного потенціалу АПК, забезпеченням безпеки харчування і, загалом, продовольчої безпеки країни.

Встановлено, що ефективно державне регулювання і використання потенціалу АПК регіону можливе за умови наявності економічно вільного господарювання на землі, що дозволяє максимально наблизити форми і способи організації виробництва і виробничу структуру підприємств АПК до особливостей природних чинників; розвитку нових форм і типів конкурентоспроможних підприємств АПК; підтримки взаємовигідних ринкових зв'язків аграрного сектора з іншими галузями народного господарства.

Із затвердженням державної форми власності на землю за радянських часів усталився нетрудовий тип власності на основний фактор сільськогосподарського виробництва. Жорстка директивна регламентація діяльності виробників, руйнування аграрних відносин зумовили аграрну кризу, яка посилила загальну економічну кризу в Україні.

Ефективний розвиток аграрних відносин можливий за умови раціонального використання аграрного потенціалу. Як показує аналіз, системоутворюючими елементами аграрного потенціалу України є: земельний, трудовий, інвестиційний, науково-технічний, зовнішньоекономічний та інформаційний (рис.1).

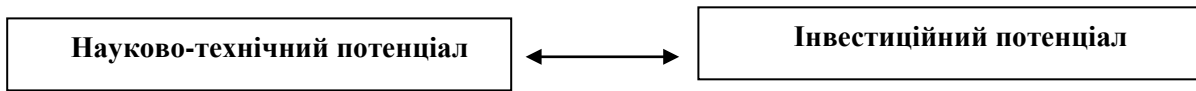

Рис. 1. Структура аграрного потенціалу

Доведено, що система аграрного потенціалу, яка формується в Україні, - емерджентна, виникнення в її межах нової якості зумовлене зовнішніми змінами, а попередній рівень емерджентної еволюції (у вигляді соціалістичної системи господарювання) створив умови для виникнення нового. В умовах емерджентних змін основу методології оцінки потенціалу складає комплексний підхід, що не досягається без визначення ціни землі.

Оцінка земель дозволяє регулювати економічні відносини реалізації прав власності на землю. Діюча в Україні методика носить нормативний характер і не враховує дію ринкових механізмів (динаміку цін на сільгосппродукцію, ресурси, зміну врожайності, зміну банківської норми процента, податкових витрат тощо). Для визначення ціни землі в умовах початкового формування ринку землі рекомендується використовувати метод капіталізації прибутку. Для розрахунку очікуваного чистого прибутку доцільним є використання показника норми прибутку, в основі якої враховувалася б середньорічна вартість основних і оборотних фондів, скоригованих на вартість землі.

Відмінність аграрного потенціалу регіонів України, їх економіко-географічне положення, рівень розвитку регіональної економіки загалом зумовлюють регіоналізацію державного регулювання агропромислового комплексу. Використовуючи різноманітні регулятори (рис.2), сучасна держава здійснює вплив на агропромисловий комплекс з метою забезпечення балансу інтересів учасників ринку.

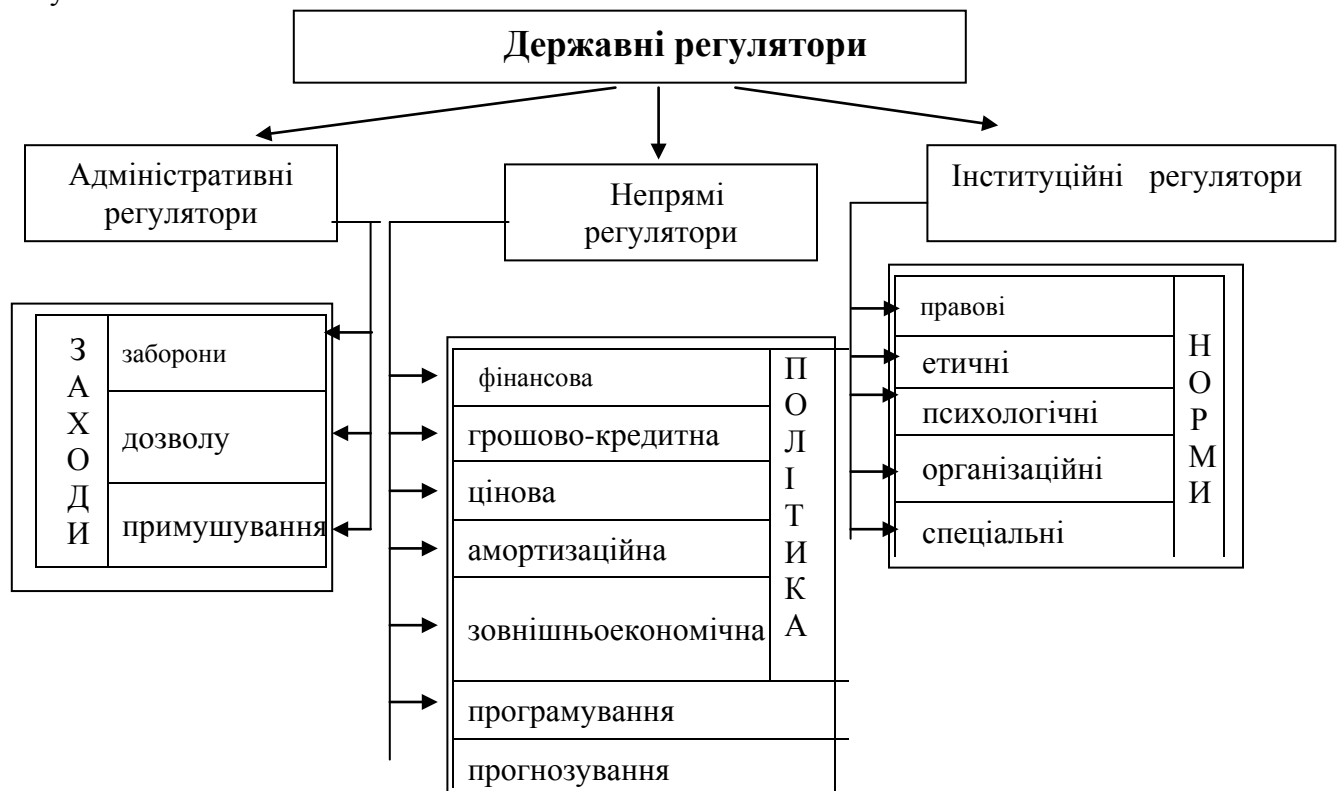

Рис.2. Державні регулятори, що використовуються в АПК регіону

Розвиток регіонального підходу спрямоване на зміну традиційної вертикальної схеми державного регулювання, що дозволить забезпечити оптимальну господарчу взаємодію регіонів у межах єдиної загальнодержавної економічної політики. В умовах формування багатокладної економіки України застосування функціонально-територіальної системи державного регулювання є більш доцільним, бо вона значно розширює економічні повноваження регіонів країни, за рахунок поглиблення територіального поділу праці, створення структури, що відповідає потенційним можливостям регіону. Вертикальну систему регулювання слід залишити лише у державному секторі економіки.

Розділ 2. Соціально-економічні умови реалізації державного регулювання АПК регіону в Україні. За роки існування України як самостійної держави значно погіршилось соціально-економічне становище її регіонів. Спад сільськогосподарського виробництва (табл.1), втрати ринків збуту, диспаритет цін, високий рівень інфляції у 1991-1995 рр. викликали структурну деформацію всіх блоків АПК.

Таблиця 1. Динаміка виробництва продукції рослинництва і тваринництва в сільському господарстві України і Донецької області (1990=100%)

Показники	Рівень дослідження	Роки				
		1995	1996	1997	1998	1999
Валова продукція сільського господарства	Україна	65,1	58,9	57,8	52,1	49,1
	Донецька область	66,0	54,0	55,8	45,3	47,5
Продукція рослинництва	Україна	73,7	67,3	71,3	58,9	53,5
	Донецька область	84,0	66,6	76,5	51,7	56,0
Продукція тваринництва	Україна	56,4	50,5	44,3	45,3	44,9
	Донецька область	52,0	47,3	39,7	40,3	41,0

Результатом скорочення обсягів виробництва, трудового потенціалу стало зниження вдвічі продуктивності праці в аграрному секторі Донецької області, частка матеріальних витрат зросла в 1,3 рази, а валовий прибуток скоротився на 25 відсотків, що привело до збитковості сільськогосподарського виробництва.

Як галузь матеріального виробництва сільське господарство має забезпечувати населення продовольчими продуктами, а промисловість - сировиною. Стрімке падіння рівня

сільськогосподарського виробництва створило ситуацію, при якій споживання продовольчих продуктів із розрахунку на середнього громадянина по основних продуктах харчування не забезпечує встановлених фізіологічних норм.

Найважливішими складниками зовнішньої торгівлі України є експорт і імпорт сільськогосподарської продукції. Загальний спад сільськогосподарського виробництва спричинив обмеження попиту на українську продукцію не тільки на зовнішніх, але і традиційних внутрішніх ринках збуту. Внаслідок цінової лібералізації, через низьку якість і високу ціну, зумовлену незавершеною структурою витрат, українська продукція стала неконкурентоспроможною.

У дисертації аналізуються конкурентні переваги у виробництві окремих видів продукції рослинництва, що забезпечують розвиток зовнішньоекономічного потенціалу АПК регіону.

Аналізуючи ефективність заходів державного регулювання АПК в Україні у 1991-1999 рр., слід зазначити, що найбільш оптимальним терміном для вступу тих або інших регулювальників є міжсезонний період, пов'язаний зі специфікою галузі.

Однією з ознак соціалістичної системи господарювання була інституціональна основа з невизначеними правами на власність, яка функціонувала неефективно. У процесі приватизації в АПК виявилася відсутність координації земельної і майнової реформи. Політична і законодавча невизначеність, відсутність необхідного економічного середовища не сприяли виходу сектора з кризової ситуації на перших етапах реформи. Новий етап аграрних перетворень пов'язаний з реалізацією Указу Президента України "Про невідкладні заходи по прискоренню реформування аграрного сектора економіки", прийнятого в грудні 1999 року, відповідно до якого передбачається завершення формування даного сектора, що базується на ринкових відносинах. Для досягнення поставленої стратегічної мети необхідний комплекс заходів державного регулювання, взаємопов'язаних між собою:

створення для нових підприємств на принципах приватної власності системи стимулів, що забезпечують зацікавленість у господарській діяльності в нових умовах;

завершення земельної реформи і створення правової основи для функціонування ринку землі;

забезпечення конкуренції в сфері забезпечення сільського господарства сферами виробництва і реалізації переробки сільськогосподарської продукції;

розвиток економічного потенціалу, підвищення конкурентоспроможності української продукції на світовому ринку;

розвиток інфраструктури, яка обслуговувала б потреби системи виробництва, переробки, розподілу сільськогосподарської продукції;

створення у країні умов для розвитку фінансових послуг, сільськогосподарської пропаганди,

освіти, за рахунок інформаційного потенціалу сектора;

захист рівня життя незабезпечених верств населення від наслідків зростання цін на продукти харчування;

раціоналізація і реструктуризація державних установ відповідно до їх нових функцій.

Процеси реформування інституційної основи, що пов'язані з реорганізацією колективних сільськогосподарських підприємств, значно відрізняються у регіональному аспекті. Аналіз проведення приватизаційних процесів у АПК дозволив автору визначити низку проблем. Було порушено координацію та взаємодію земельної та майнової реформ. Ігнорування інтересів сільськогосподарських виробників у процесі приватизації переробних та агросервісних підприємств призвело до руйнування агропромислової інтеграції. Для її оновлення запропоновано механізм розподілу прибутку, що базується на принципі рівновіддачі продажу (грошова виручка у розрахунку на кожен гривню витрат на товарну продукцію), який дозволить уникнути протиріччя цінового механізму з боку підприємств, що виробляють та переробляють сільськогосподарську сировину.

Руйнування агропромислової інтеграції спричинило неможливість технологічного оновлення комплексу. Одним з ефективних напрямів розвитку інвестиційної політики в АПК (в умовах відсутності внутрішніх джерел) є залучення іноземних інвестицій, які сприяють органічній інтеграції країни у світове господарство. Незважаючи на те, що цей сектор був оголошений одним з пріоритетних напрямів іноземних інвестицій, масового вкладання капіталу в даний сектор не спостерігається. Структура іноземних інвестицій у Донецькій регіон суттєво не відрізняється від загальнодержавної. В АПК регіону інвестовано 11,1% від загального обсягу (на початок 2000 року), у той же час безпосередньо у сільськогосподарське виробництво лише 2,8%. Внаслідок дослідження інвестиційних процесів виділена наступна система чинників, що впливають на приток капіталів: загальнодержавні, регіональні, галузеві, специфічні, а також умови, що характеризують мікроекономічне середовище.

Обмеженість ресурсів передбачає суворе підпорядкування протекціоністській політиці в аграрній сфері задач підвищення ефективності виробництва. В умовах формування соціально орієнтованої ринкової економіки уряд не може і не повинен безпосередньо займатися організацією виробництва. Його задача - створити сприятливу конкурентну сферу і дати можливість господарським суб'єктам самостійно приймати рішення у сфері агропромислового виробництва.

Розділ 3. Напрями вдосконалення механізму державного регулювання агропромислового комплексу регіону. Сучасні умови функціонування АПК вимагають удосконалення механізму державного регулювання комплексу регіону. У роботі розглянуті різні варіанти ринкової ситуації,

що визначають впливи держави. Для високорозвинених економічних систем характерна ситуація значного перевиробництва, тому основними задачами державного регулювання є оптимізація зв'язків товаровиробників і споживачів, обмеження зайвого виробництва, ослаблення соціальної напруженості в суспільстві.

Проаналізовані можливості використання в Україні заходів державного регулювання в рамках концепції паритету цін, стабілізації прибутків, що застосовуються в сучасній світовій практиці. Застосування таких концепцій не рекомендується для довгострокового впровадження, оскільки при цьому порушуються об'єктивні процеси альтернативного використання ресурсів в ринковій системі, складається спотворене інформаційне поле, що може викликати структурні перекоси в економіці.

Для підвищення ефективності заходів державного регулювання АПК регіону в Україні рекомендується використання концепції паритету віддачі ресурсів, яка дозволить вирівняти можливості сільського господарства і інших галузей економіки. Основними напрямками цієї концепції є заміна числа зайнятих матеріалізованою працею і досягнення оптимальної концентрації сільськогосподарського виробництва при пануванні приватної власності на землю та інші засоби виробництва.

АПК регіонів України не можна вивести на сучасний світовий рівень розвитку без якісного перетворення продуктивних сил всіх блоків комплексу. Пріоритет розвитку АПК не може бути досягнутий без забезпечення пріоритету в розвитку матеріально-технічної бази комплексу, що вимагає розробки цілеспрямованої інвестиційної політики в даному секторі економіки.

У дисертації запропонована регіональна інвестиційна модель і обґрунтовані такі пріоритетні напрями вкладення капіталу: розвиток ринкової інфраструктури зберігання і збуту сільськогосподарської продукції, оскільки виробництво сільськогосподарської сировини і його інфраструктура дезінтегровані, а існуючі потужності не відповідають сучасним вимогам; розвиток інформаційного потенціалу АПК регіону; розвиток сільськогосподарського машинобудування і модернізація сервісних структур; реконструкція переробних підприємств з метою орієнтації на випуск конкурентоспроможної продукції; розвиток сільськогосподарського виробництва, заснованого на використанні екологічно чистих, із замкненим циклом, енерго- і матеріалоозаощаджуючих технологій; впровадження життєздатної системи реєстрації земель, що є основою розвитку ринку землі.

З метою удосконалення державного регулювання інвестиційних процесів поруч із залученням іноземних інвестицій необхідне своєчасне виявлення, акумуляція і адресування в пріоритетні сфери внутрішніх джерел (передусім коштів амортизаційного фонду, ресурсів банківської системи).

Для забезпечення формування аграрного капіталу необхідний розвиток іпотечного кредиту,

для забезпечення якого потрібен дійовий ринок землі. З цією метою доцільним є створення іпотечного банку, за допомогою якого держава забезпечувала б кредитне регулювання сектора, розміщувала кредитні лінії міжнародних інститутів, контролювала операції із землею.

Разом з тим, основний акцент сучасної інвестиційної політики в Україні зорієнтований передусім на зовнішні джерела. Конкурентоспроможні світові корпорації орієнтуються на глобальні експортні стратегії, а не на розвиток вітчизняного виробництва товару в Україні, тому цілі інвесторів можуть прийти в суперечність з внутрішньою економічною програмою розвитку національної економіки. При збереженні існуючої тенденції Україна не зможе позбутися імпортової залежності.

Для розвитку державного регулювання інвестиційних процесів в оновлені АПК регіону запропоновано регіональну інвестиційну модель, яка передбачає послідовне вивчення регіонального ринку окремої галузі. Її застосування дозволяє створити максимальну привабливість вкладення капіталів для потенційних інвесторів, що пов'язана з державною та регіональною соціально-економічною політикою.

Сільськогосподарське виробництво може бути найбільш результативним при поєднанні в його організаційно-господарській і соціально-економічній структурі, по-перше, ефективної форми власності на землю та на інші засоби виробництва, по-друге, завдяки оптимальній концентрації сільськогосподарського виробництва.

Створенню сільськогосподарських підприємств з принципово новою моделлю управління сприяє Донецька модель приватизації землі і реорганізації колективних сільгоспідприємств, яка поєднує вищевказані чинники.

Найбільш поширеною організаційно-правовою формою господарювання серед новоутворених підприємств виступають товариства з обмеженою відповідальністю, однак відповідно до існуючого Земельного кодексу не передбачається для них видача державних актів, що свідчить про порушення чинного законодавства. У проєкті нового Земельного кодексу України, що розробляється, необхідне чітке визначення права на землю громадян, юридичних осіб (незалежно від організаційно-правової форми господарювання), держави з метою реалізації повного комплексу правовідносин власності, що дозволить забезпечити раціональне і ефективне використання землі, розвинути земельний ринок.

Для забезпечення ефективної роботи сільгоспідприємств важливим необхідне визначення оптимальної концентрації виробництва. З цією метою розроблена економетрична модель (на прикладі Донецької області), що описує залежність результатів сільськогосподарського виробництва для господарств різного типу (суспільного сектора, фермерських господарств і особистих підсобних господарств), що дозволяє рекомендувати оптимальну концентрацію сільськогосподарських угідь.

Модель базується на кореляційно регресивному аналізі і реалізована в прикладній програмі MS Excel. Цільова функція визначена як максимізація виробництва сільськогосподарської продукції господарствами усіх типів:

$$Z = N_{oc} * F_{cp}^{(oc)} * \Pi_{oc} + N_{лпх} * F_{cp}^{(лпх)} * \Pi_{лпх} + N_{фх} * F_{cp}^{(фх)} * \Pi_{фх}.$$

де:

$N_{(oc,лпх,фх)}$ - кількість господарств суспільного сектору, приватних підсобних та фермерських господарств;

$F_{cp}^{(oc,лпх,фх)}$ - середня площа угідь господарств суспільного сектору, приватних підсобних та фермерських господарств, тис.га;

$\Pi_{(oc,лпх,фх)}$ - сільськогосподарська продукція, що вироблена у розрахунку на 1га сільськогосподарських угідь у вартісній оцінці.

Складність специфіки державного регулювання АПК регіону полягає в тому, що воно повинно поєднувати в собі, з одного боку, заходи, спрямовані на формування конкурентного середовища, розвиток підприємництва, а, з іншого, - на забезпечення соціального захисту населення. На основі аналізу сучасної практики господарювання встановлено, що для розвитку механізму конкуренції в аграрному секторі необхідні:

впровадження в практиці господарювання механізмів мотивації, що забезпечують належний рівень зацікавленості у функціонуванні сільськогосподарських товаровиробників на основі приватної власності;

формування економічних інститутів ринку в аграрному секторі, що впливають на створення конкурентного середовища;

розвиток ринкової інфраструктури, що обслуговує сектор і розвивається на основі конкурентного механізму;

захист вітчизняного виробника і вітчизняного ринку сільськогосподарської продукції;

удосконалення нормативно-правової бази, що регулює недосконалу конкуренцію і забезпечує соціальний захист населення;

реструктуризація державних установ з метою децентралізації регулюючих функцій.

Важливим економічним важелем, що впливає на рівень прибутковості сільськогосподарських виробників, залишається ціновий механізм. Ціна повинна формуватися на основі повної собівартості і середньої норми прибутку на авансований капітал, включаючи вартість землі.

Удосконалення податкового регулювання в АПК передбачає: зниження ставки ПДВ на ресурси, що надаються сільськогосподарському виробництву; застосування пільг для підприємств, що інвестують капітал у розвиток сільського господарства, харчової промисловості, соціальної інфраструктури села.

Розвиток державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в АПК регіону має бути спрямований на формування експортно-імпортової моделі. Експорт продуктів глибокої переробки може бути перспективним, якщо вийде за межі розвинених країн світу, між якими існує гостра конкурентна боротьба на продовольчому ринку. Для України такими зовнішніми ринками можуть бути країни СНД. Створення вільних економічних зон та територій пріоритетного розвитку дозволяє активізувати процес створення спільних підприємств у сфері виробництва, переробки, збуту продукції АПК. Потрібна державна підтримка розвитку інформаційного потенціалу сектора.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичні узагальнення і запропоновано нове вирішення наукової задачі розвитку методології державного регулювання АПК регіону в умовах реорганізації економічних відносин і удосконалення цього процесу за рахунок розробки необхідних умов по формуванню конкурентного середовища в даному секторі.

1. Соціальні і природні особливості зумовили специфіку розвитку агропромислового комплексу. Регулююча роль держави в даному секторі зумовлена природнокліматичними умовами, нестабільністю прибутків сільськогосподарських товаровиробників, низькою еластичністю попиту на сільськогосподарську продукцію, збереженням земельного фонду, охороною навколишнього середовища, забезпеченням продовольчої безпеки і безпеки харчування українського народу.

2. Ефективне державне регулювання АПК регіону базується на об'єктивних можливостях аграрного потенціалу, який визначається сукупністю функціонуючих ресурсів і являє собою їх максимальну віддачу в умовах емерджентних змін. Системоутворюючими елементами аграрного потенціалу є земельний, трудовий, інвестиційний, науково-технічний, зовнішньоекономічний, інформаційний.

3. Необхідною умовою ефективного розвитку АПК регіонів України є формування реальних власників, вільних у виборі форм господарювання. Основними причинами невдач першого етапу аграрних перетворень стали: політична і законодавча невизначеність, нестабільна правова база, нерозвиненість ринку (передусім ринку землі), його інфраструктура, відсутність взаємодії і координації земельної і майнової реформ.

4. Реформування АПК за 1991-1999 роки без створення економічних умов для формування

конкурентного середовища в аграрному секторі не принесло позитивних результатів. Неузгодження інтересів виробників різних блоків АПК привело до руйнування виробничо-технологічних зв'язків.

5. Для успішного завершення аграрної реформи і реалізації Указу Президента України "Про невідкладні заходи по прискоренню реформування аграрного сектора економіки", прийнятого в грудні 1999 року, необхідний комплекс заходів: макроекономічна стабілізація; створення для нових підприємств на принципах приватної власності системи стимулів, що забезпечують зацікавленість у господарюванні в нових умовах; завершення земельної реформи і створення правової основи для функціонування ринку землі; створення конкурентного середовища в сфері забезпечення сільського господарства факторами виробництва і реалізації переробки сільськогосподарської продукції; підвищення конкурентоспроможності української сільськогосподарської продукції і продуктів її переробки, розвиток експортного потенціалу АПК; розвиток інфраструктури, що задовольняє потреби системи виробництва, переробки, розподілу сільськогосподарської продукції; створення структури фінансових послуг; розвиток інформаційного потенціалу сектора; захист рівня життя незабезпечених верств сільського населення від наслідків реформ в АПК; раціоналізація і реструктуризація державних установ відповідно до їх нових функцій.

6. Діюча інвестиційна модель в АПК регіону не в змозі забезпечити його структурну перебудову. Виділена система факторів, що впливають на інвестиційний процес: загальнодержавні, регіональні, галузеві, специфічні чинники, а також умови, що характеризують макроекономічне середовище. Запропонована модель, яка дозволяє оптимізувати інвестиційні процеси в регіоні. Пріоритетами інвестування в АПК рекомендуються: розвиток ринкової інфраструктури зберігання і збуту сільськогосподарської продукції; розвиток сільськогосподарського машинобудування і модернізація сервісних структур; реконструкція агропереробних підприємств; розвиток сільськогосподарського виробництва, заснованого на використанні екологічно чистих, із замкненим циклом, енерго- і матеріалозберігаючих технологій; реєстрація земель, що сприятиме розвитку ринку землі.

7. Сільськогосподарське виробництво є найбільш результативним за умови поєднання ефективної форми власності та оптимальної концентрації виробництва. Розвиток приватного господарювання сприяє створенню конкурентних ринків сільгосппродукції, факторів виробництва. Для розвитку механізму конкуренції в АПК регіону необхідні:

впровадження в практику господарювання механізмів мотивації, що забезпечують належний рівень зацікавленості у функціонуванні сільськогосподарських товаровиробників на основі приватної власності;

формування економічних інститутів ринку в аграрному секторі, що впливають на створення

конкурентного середовища;

розвиток ринкової інфраструктури, що обслуговує сектор і розвивається на основі конкурентного механізму;

захист вітчизняного виробника і вітчизняного ринку сільськогосподарської продукції;

удосконалення нормативно-правової бази, що регулює недосконалу конкуренцію і забезпечує соціальний захист населення;

реструктуризація державних установ з метою децентралізації регулюючих функцій.

8. АПК регіонів України мають значний зовнішньоекономічний потенціал. Стратегічним напрямом інтеграції України в систему світового господарства має стати розвиток експортного потенціалу і імпортозаміщуючих виробництв на базі випуску вітчизняної конкурентоспроможної продукції.

9. В умовах аграрних перетворень в Україні в основі державного регулювання сектора рекомендується використання концепції паритету віддачі ресурсів. Її використання дозволить вирівняти можливості сільського господарства і інших галузей економіки та оптимально розподілити ресурси серед всіх секторів національного господарства.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Булатова Е.В. Развитие внешнеэкономических связей АПК региона// Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект.-Донецк: ДонНУ. - 2001.-С.287-292.

2. Булатова Е.В. Государственное регулирование аграрного сектора Украины// Вісник Донецького університету. Серія В економіка і право.-1998.-№ 1.- С. 64-67.

3. Булатова Е.В. Государственное регулирование внешнеэкономической деятельности АПК Украины // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект.-Донецк: Донеччина. - 2000.-С.118-120.

4. Булатова Е.В. Донецкая модель приватизации земли и реорганизации коллективных сельскохозяйственных предприятий// Менеджер.-2000. - №2.-С.15-18.

5. Булатова Е.В. Иностранные инвестиции в АПК: проблемы и перспективы // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. - Донецк: 000 “Лебедь”, КП “Регион”.-1998.- С. 248 -250.

6. Булатова Е.В. Реформирование аграрных отношений в Украине на современном этапе// Україна-Греція: історична спадщина і перспективи співробітництва.-Маріуполь: Маріупольський гуманітарний інститут Донецького державного університету.- 1999.-Т.1.-С. 474-479.

7. Булатова Е.В. Экспортный потенциал аграрного сектора Украины как фактор инвестиционной привлекательности отрасли// Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. - Донецк: Донеччина.- 1999. - С. 348-352.

8. Краснова В.В., Булатова Е.В. Основные направления иностранного инвестирования в аграрный сектор Украины// Вісник ТАНГ.-2000.-№8. – С.41-45.

Особистий внесок здобувача полягає у визначенні основних напрямів іноземного інвестування в аграрний сектор економіки, його вплив на розвиток сільськогосподарського виробництва.

9. Краснова В.В., Черниченко Г.А., Булатова Е.В. К вопросу становления украинских сельскохозяйственных предприятий на рынке ЕС// Вісник ТАНГ.-1997.- №1.- С.145-146.

Особистий внесок здобувача полягає у визначенні основних напрямків розвитку експортного потенціалу АПК, конкурентоспроможності українського сільськогосподарського виробництва.

10. Булатова Е.В. Донецкая модель реорганизации коллективных сельскохозяйственных предприятий //Матеріали Міжнар.наук.-практ.конф. “Регіональні проблеми розвитку агропромислового комплексу України: стан і перспективи вирішення”. – К.: Знання.- 2000. -С.123-124.

АНОТАЦІЯ

Булатова О.В. Державне регулювання агропромислового комплексу регіону.-Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.10.01- Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка. - Інститут економіко-правових досліджень НАН України, Донецьк, 2001.

У дисертації аналізуються особливості державного регулювання агропромислового комплексу регіону в умовах трансформації аграрних відносин, тенденції розвитку сільськогосподарського виробництва, обґрунтовується необхідність формування концепції аграрної політики нового типу. Розглядаються особливості розвитку АПК регіону в перехідний період, чинники та наслідки аграрної кризи в Україні. Встановлено вплив окремих важелів державного регулювання, тенденції розвитку сільськогосподарського виробництва, споживання окремих видів продукції. Проаналізовано можливості розвитку агропромислового комплексу регіону. Визначено основні системоутворюючі елементи аграрного потенціалу регіону. Обґрунтовані та розроблені пропозиції щодо удосконалення інвестиційної політики в АПК регіону. Визначені пріоритетні напрями іноземного інвестування, покращення матеріально-технічної бази АПК. Проаналізовано основні концепції державного регулювання агропромислового комплексу регіону, обґрунтовано необхідність застосування концепції паритету віддачі ресурсів. Розроблено економетричну модель визначення

оптимальної концентрації сільськогосподарського виробництва. Основні результати досліджень прийняті до практичного використання.

Ключові слова: регіональна економіка, агропромисловий комплекс, державне регулювання, аграрний потенціал, аграрні відносини, інвестиції, сільськогосподарське виробництво.

SUMMARY

Bulatova J.V. State Regulation of the Agro-Industrial Complex of the Region. – Manuscript.

Thesis for a candidate degree in economics by speciality 08.10.01 – Location of productive forces and regional economy. – Institute of Economic-legal researches of the Ukrainian National Academy of Sciences, Donetsk, 2001.

The dissertation deals with the analysis of peculiarities of state regulation of the agro-industrial complex in region in the process of agricultural relations transformation and agro-industrial production development. The need for forming a concept of the agrarian policy of a new type is stressed. The peculiarities of the agro-industrial complex development in the transitional period, the reasons and consequences of the agrarian crisis in Ukraine are considered. The dissertation presents the analysis of the influence of state regulation key factors, the trends of the agricultural production development and some food products consumption. It analyses the development prospects of the agrarian sector and defines the main elements forming the system of the agrarian potential. The research includes the suggestions on the improvement of investment policy, on investment priorities and methods of agro-industrial complex material and technical basis improvement. The basic concepts of state regulation of the agro-industrial complex are brought into the open. The need for the concept of the parity of resources efficiency is grounded. The econometric model of the agricultural production optimal concentration is presented. The main results of the research can be put into practice.

Key words: region economy, agro-industrial complex, state regulation, agrarian potential, agrarian relations, investments, agricultural production.

АННОТАЦИЯ

Булатова Е.В. Государственное регулирование агропромышленного комплекса региона. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата экономических наук по специальности 08.10.01 – Размещение производительных сил и региональная экономика. - Институт экономико-правовых исследований НАН Украины, Донецк, 2001.

В диссертации исследованы вопросы развития государственного регулирования агропромышленного комплекса региона в Украине в условиях эволюции аграрных отношений, определяемых собственностью на землю, реорганизации экономической природы коллективных сельскохозяйственных предприятий, развития новых форм агробизнеса.

Изложены сущность и роль государственного регулирования АПК региона, его объективные причины, механизм функционирования. Рассматриваются основные государственные регуляторы воспроизводственного процесса в АПК.

Развитие аграрных отношений в современных условиях возможно при условии рационального использования аграрного потенциала региона, системообразующими элементами которого являются: земельный, трудовой, инвестиционный, научно-технический, внешнеэкономический, информационный.

Разработан методический подход к формированию комплексной оценки аграрного потенциала, который позволяет охарактеризовать результативность использования совокупности функционирующих ресурсов. Обоснованы и разработаны предложения по развитию действующей методики денежной оценки земель, базирующиеся на использовании метода капитализации прибыли и позволяющие учитывать действие рыночных механизмов.

Анализируются причины и последствия аграрного кризиса в Украине. Показано, что разрушение агропромышленной интеграции обусловило невозможность технологического обновления всех блоков АПК, потери рынков сбыта. В условиях перехода к рыночной экономике обоснована целесообразность использования кооперативной формы агропромышленной интеграции. Приводятся результаты исследований потребления основных продуктов питания, свидетельствующие о невозможности в ближайшее время разрешения продовольственной проблемы без качественного преобразования производительных сил всех блоков комплекса.

Установлен приоритет развития материально-технической базы АПК региона за счет развития сельскохозяйственного машиностроения и модернизации сервисных структур; сельскохозяйственного производства, основанного на использовании современных технологий; реконструкции перерабатывающих предприятий, выпускающих неконкурентоспособную продукцию, прежде всего за счет низкого качества и несовершенной структуры затрат.

На основе анализа мирового опыта обоснованы и разработаны предложения по развитию государственного регулирования АПК региона, базирующегося на концепции паритета отдачи ресурсов. Ее основными направлениями являются замена числа занятых овеществленным трудом и достижение оптимальной концентрации сельскохозяйственного производства при господстве частной собственности на землю и другие средства производства. Разработана эконометрическая модель,

позволяющая рекомендовать оптимальную концентрацию земельных угодий для сельскохозяйственных производителей различного типа.

Показано, что причинами кризисного развития АПК регионов Украины, низкой эффективности первых этапов аграрной реформы стали нестабильная правовая база, политическая неопределенность, неразвитость институциональной структуры. Для улучшения результатов аграрных преобразований предлагается обеспечить макроэкономическую стабильность, действенный мотивационный механизм, конкурентную среду хозяйствования развития инфраструктуры рынка, внешнеэкономического и информационного потенциалов АПК региона.

Основные результаты исследований приняты для практического использования.

Ключевые слова: региональная экономика, агропромышленный комплекс, государственное регулирование, аграрный потенциал, аграрные отношения, инвестиции, сельскохозяйственное производство.

Підписано до друку 27.02.2001.

Формат 60x84/16. Папір офсетний.

Обл.-вид.арк 0,9. Тираж 100 прим.

Замовлення № 486/1.

Надруковано у ТОВ “Вега-принт”.

83048, м.Донецьк, вул.Університетська,78.

Тел. (0622) 55-12-94.